

IV Ogólnopolska Konferencja Metodyczno-Naukowa
„Jak uczyć by nauczyć? O specyfice teorii i praktyki
nauczania filozofii i etyki”
(Warszawa, 21-22 listopada 2014 r.)

Forum Pedagogiczne
2015/1

Od 2011 roku nauczyciele filozofii i etyki oraz osoby zainteresowane tymi w gruncie rzeczy ciągle nowymi przedmiotami szkolnymi spotykają się regularnie, żeby przedyskutować bieżące problemy zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. Podkreślił to Ryszard Moń, dyrektor Instytutu Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, witając przybyłych na tegoroczną konferencję. Jej organizatorką i inspiratorką spotkań jest Wanda Kamińska.

Dwudniowe obrady podzielono na szereg sesji tematycznych. W pierwszym dniu odbyły się trzy, w drugim – cztery plena. W pierwszym dniu konferencję rozpoczęła Aldona Pobjewska z Uniwersytetu Łódzkiego referatem pt. *O pewnych zadaniach nauczyciela filozofii*. Zdaniem prelegentki głównym celem nauczania filozofii w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych jest rozwijanie myślenia. Przez zdobywanie wiedzy i umiejętności oraz kształtowanie postaw uczniowie nie tylko zostają wyposażeni w instrumenty niezbędne do prowadzenia krytycznego namysłu nad problemami życiowymi, lecz również nabywają koniecznej w tym zakresie erudycji. Z tych dwóch względów edukację filozoficzną powinno się rozpoczynać już od najmłodszych lat. Do wstępnych czynników warunkujących jej powodzenie A. Pobjewska zaliczyła m.in.: niepewność i zdziwienie, które zostały opisane przez Platona w micie o jaskini, świadomość własnej niewiedzy, zdolność zapytywania – myślenie pytajne i postawę dialogiczną. Na tej podstawie w drugim etapie może być kształtowana umiejętność rozumowania, która polega na poszukiwaniu przejścia od sytuacji problemowej do jej rozwiązania. W tym kontekście mówczyni uwypukliła takie cechy rozumowania jak: antyirracjonalność, samozwrotność (autorefleksja), pytajność, holistyczność i dialogiczność. Zadaniem nauczyciela filozofii jest właśnie kształtowanie rozumowania odpowiadającego tym cechom.

Tomasz Niemirowski z Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego podjął próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie: *Co to znaczy «nauczyć filozofii»?*, które było równocześnie tytułem jego referatu. Wychodząc od analizy definicji filozofii jako przedmiotu szkolnego, zawartej w podstawie programowej kształcenia ogólnego, mówca sformułował na wstępie tezę, zgodnie z którą celem nauczania filozofii jest poznanie przez ucznia świata i siebie samego. W odniesieniu do tego kryterium można, jego zdaniem, rozstrzygnąć, czy uczący się posiadł odpowiednie kompetencje filozoficzne, czy nie. W kształtowaniu tych kompetencji T. Niemirowski wyodrębnił trzy podejścia prezentowane na szkolnych lekcjach filozofii: podejście historyczne, problemowe i doktrynalne (systemowe). Temu ostatniemu należy, zdaniem autora, przypisać największą wartość kształcącą.

Jako ostatni w tej sesji wystąpił Dariusz Stępkowski z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, który przedstawił referat pod tytułem *Modelowanie i pomiar kompetencji moralno-etycznej na przykładzie projektu ETiK*. Skrót ETiK jest akronimem niemieckiego tytułu projektu *Entwicklung eines Testinstruments zu einer didaktisch und bildungstheoretisch ausgewiesenen Erfassung moralischer Kompetenzen, bezogen auf den Ethik-Unterricht an öffentlichen Schulen*. Na język polski można go przetłumaczyć następująco: „Wypracowanie narzędzia testowego służącego do ujmowania zasadnych dydaktycznie kompetencji moralnych w odniesieniu do lekcji etyki w szkołach publicznych”. Projekt był realizowany w latach 2008–2013 przez zespół badaczy z Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie pod kierunkiem Dietricha Bennera. Wiosną 2014 roku zespoły badawcze z Wiednia i Warszawy przeprowadziły podobne badania w swoich krajach. Prelegent zaprezentował model kompetencji moralno-etycznej, który legł u podstaw prac badawczych projektu ETiK, i zasady jego ewaluacji psychometrycznej.

Po dyskusji i przerwie na kawę odbyła się druga sesja. Rozpoczął ją Zbyszek Dymarski z Uniwersytetu Gdańskiego, który przedstawił temat *Strategie nauczania filozofii*. Prelegent zwrócił uwagę na najbardziej rozpowszechnione sposoby prezentowania idei filozoficznych podczas lekcji szkolnych. Zdaniem mówcy dają się wyodrębnić trzy: metoda historyczna, problemowo-życiowa i problemowo-zagadnieniowa (treściowa). Każda z tych metod została zobrazowana podręcznikami i opracowaniami filozoficznymi, które nauczyciele filozofii wykorzystują na zajęciach. Rozważaniom Z. Dymarskiego towarzyszyło pytanie: który sposób usystematyzowania idei filozoficznych może być najbardziej atrakcyjny dla młodzieży?

Po nim zabrał głos Andrzej Nowik z Uniwersytetu Gdańskiego. Tytuł jego referatu brzmiał: *Filozofia w integracji nauczania szkolnego*. Referent, patrząc z perspektywy reformy edukacji, zastanawiał się nad pytaniem: co uzasadnia wprowadzenie filozofii jako odrębnego przedmiotu szkolnego? Zdaniem A. Nowika charakterystyczną funkcją filozofii może być integracja treści kształcenia prezentowanych na wszystkich pozostałych przedmiotach. Kształcenie bez udziału filozofii może grozić edukacji zredukowaniem jej roli do producenta „robotników umysłowych”. Zdaniem referenta presja spowodowana myśleniem rynkowym prowadzi na gruncie oświaty do podporządkowania szkoły jednej jedynej idei – przygotowania do pracy.

Jako trzecia w drugiej sesji wystąpiła Renata Muszyńska, której tytuł referatu brzmiał: *Noetyka w praktyce nauczycielskiej*. Mówczynie wyjaśniła najpierw, czym jest noetyka (według Jacques’a Maritaina jest to pozarozumowa władza widzenia intelektualnego), a następnie podała kilka przykładów zastosowania myślenia noetycznego w filozofii. Potem zastanawiała się nad możliwością zbudowania pedagogiki noetycznej i sformułowała kilka wskazówek dla pracy pedagogicznej, dzieląc się przy tym własnymi doświadczeniami ze szkoleń prowadzonych dla nauczycieli.

Przedostatnią mówczynią w tej sesji była Anna Grodek, nauczycielka filozofii z Gdańska, która zaprezentowała referat zatytułowany *Sokrates Café jako sposób kształcenia kompetencji nauczyciela filozofii i etyki*. Kwestią dominującą w jej wystąpieniu było to, jak nauczyć się prowadzenia dyskusji w klasie? Zdaniem prelegentki zajęcia uniwersyteckie z dydaktyki przedmiotowej nie przygotowują do rzeczywistego życia szkolnego. Ten brak można jednak przekuć w źródło siły. A. Grodek, odwołując się do wyrażenia „programowe nieprzygotowanie nauczyciela” autorstwa Bogusławy Gołębnik, stwierdziła, że

nauczycielowi nigdy nie uda się w pełni przygotować do lekcji. Jeśli tak, to tym, co powinien on w sobie pielęgnować, jest przede wszystkim filozoficzna postawa zdziwienia. Nie chodzi jednak o zdziwienie ucznia, lecz samego nauczyciela. Jako przykład współczesnego sposobu pielęgnowania tej postawy i jednocześnie źródło metod do praktycznej pracy nauczycielskiej, prelegentka przedstawiła ideę Sokrates Café. Jej zdaniem można przez to poczuć „świeży smak filozofii” i wrócić do „pierwszej miłości do filozofii”.

Drugą sesję zakończyło wystąpienie Marcina Trepczyńskiego z Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) w Warszawie na temat *Miejsce podręcznika w dydaktyce filozofii – powrót do Platona?* Mówca krótko scharakteryzował prowadzone przez IBE ogólnopolskie badania dotyczące nauczania filozofii w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, przy których realizacji współpracuje, a następnie zajął się rozważeniem pytania o to, jakie podręczniki są aktualnie wykorzystywane w szkolnej edukacji filozoficznej i jaki podręcznik byłby najodpowiedniejszy. Mottem jego wystąpienia była platońska krytyka pisma i jego przekazu za pomocą tekstu zawarta w dialogu Fajdros. W tym kontekście M. Trepczyński sformułował tezę, że efekty uczenia się filozofii nie zależą od podręcznika, lecz od nauczyciela. Dobry podręcznik to taki, który pomaga nauczycielowi w procesie nauczania i uczenia się. Tak jak poprzednio sesję zamknęła ożywiona dyskusja, po której nastąpiła przerwa na obiad.

Mówczynią, która jako pierwsza została poproszona o zabranie głosu w trzeciej sesji, była Hanna Trojanowska z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Przedstawiony przez nią referat był zatytułowany *Jak uczyć filozofii na kierunkach ekonomicznych*. Wbrew pozorom prelegentka nie rozważała pytania o to, jak uczyć filozofii na studiach niehumanistycznych, lecz przede wszystkim podzieliła się swoimi doświadczeniami w tym zakresie. Tym, co jej zdaniem powinno zmuszać do prowadzenia kształcenia filozoficznego na kierunkach ekonomicznych, jest przeciwdziałanie redukowaniu studentów i absolwentów ekonomii do specjalistów wyłącznie swojej dziedziny. Charakteryzując zadania dobrego kształcenia filozoficznego ekonomistów, H. Trojanowska skupiła uwagę na dwóch: po pierwsze, daniu solidnych podstaw terminologicznych i, po drugie, nauczeniu samodzielnego i krytycznego myślenia. Zaprezentowane przez nią przykłady własnych dobrych praktyk odnosiły się do uczenia filozofii za pośrednictwem historii myśli ekonomicznej.

Cezary Marasiński z Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Zgierzu rozważył temat *Docieranie do pojęć filozoficznych poprzez działania plastyczne – grafika EBRU*. W szczególny sposób chodziło mu o zademonstrowanie możliwości zintegrowania wybranych obszarów edukacji plastycznej z ideami filozoficznym. Celem referatu i towarzyszącego mu pokazu nie była jednak zwykła aplikacja plastyki do filozofii, lecz uwypuklenie sprzężenia zwrotnego, jakie zachodzi między dwoma – wydawać by się mogło niemającymi ze sobą nic wspólnego – rodzajami ludzkiego działania.

Jako trzecia zabrała głos Eulalia Smuga-Fries z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, która zaprezentowała temat *Etyka dla inżynierów. Metody stosowane na uczelniach technicznych w Niderlandach*. Prelegentka zwróciła najpierw uwagę na wysoką kulturę filozoficzną i etyczną na holenderskich uczelniach technicznych. Jej dowodem jest podręcznik i program kształcenia etycznego, które zostały opracowane przez filozofów i etyków trzech najbardziej znaczących politechnik znajdujących się w kraju tulipanów. W oparciu o ten podręcznik E. Smuga-Fries scharakteryzowała sposób

prezentowania przyszłym inżynierom roli technologii we współczesnym społeczeństwie i życiu indywidualnym.

Jako następna wystąpiła Małgorzata Konarzewska z Międzynarodowej Szkoły Paderewski w Lublinie, która zajęła się tematem *Zastosowanie/interdyscyplinarność filozofii w nauczaniu języka hiszpańskiego na różnych jego poziomach*. Będąc filozofem i nauczycielką języka hiszpańskiego zarazem, mówczyni zwróciła uwagę na wielość problemów związanych z uczeniem się języka obcego i jego używaniem. Filozofia, a w szczególności logika, może pomóc w nabywaniu tych kompetencji. Prelegentka poparła swoją tezę przykładami zaczerpniętymi z prowadzonych przez siebie lekcji języka hiszpańskiego.

Ostatnią mówczynią tego dnia była Wanda Kamińska z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jej referat nosił tytuł *Znaczenie i możliwość wykorzystania pojęć filozoficznych w dydaktykach przedmiotowych*. Prelegentkę interesowała kwestia tego, co nauczyciel filozofii może – w dydaktycznym sensie tego słowa – zaoferować innymi nauczycielom przedmiotowcom. Według W. Kamińskiej wkład filozofii może polegać na integrowaniu innych dyscyplin szkolnych. Ze szczególnym naciskiem referentka podkreśliła usługową wartość filozofii.

Pierwszy dzień konferencji zakończyła dyskusja. Po niej odbyła się uroczysta kolacja.

W drugim dniu obrady rozpoczęły się od zreasumowania referatów i dyskusji przeprowadzonych dzień wcześniej. Po tym wstępie jako pierwszy wystąpił Adam Grobler z Uniwersytetu Opolskiego, który przedstawił temat *Najpierw filozofować, potem żyć*. Jego zdaniem przy realizowaniu wskazań zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, brakuje czasu na podejmowanie problemów życiowych podczas lekcji etyki czy filozofii. Podobnie jest na egzaminie maturalnym, gdzie nie formułuje się zadań związanych z dylematami życiowymi. Tymczasem umiejętność odnoszenia wiedzy teoretycznej zdobytej na lekcjach do praktycznych kwestii życia jest ważnym, jeżeli nie najważniejszym celem kształcenia etycznego i filozoficznego. Nie chodzi oczywiście o proste aplikowanie teorii do praktyki, lecz o kształcenie myślenia krytycznego. Niedobór występujący w tym zakresie w edukacji szkolnej daje nie tylko do myślenia, lecz również skłania do wszczęcia poszukiwań, jak można temu zaradzić.

Jako druga w pierwszej sesji wystąpiła Danuta Michałowska z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zapoznała ona zebranych z tematem *Ideologia neoliberalna – wyzwania dla nauczycieli filozofii i etyki*. Prelegentka rozpoczęła od krytyki edukacji neoliberalnej i leżącej u jej podstaw ideologii neoliberalizmu. Następnie podkreślając, że wielu pedagogów nie uświadamia sobie zagrażających niebezpieczeństw, zwróciła uwagę na niektóre z nich: darwinizm społeczny, dominację technokratyzmu, infantyilizację kultury. Zdaniem D. Michałowskiej młode pokolenie jest uwikłane w świat pieniądza (*homo consumens*), a przez to również zdane na powierzchowność i dominację wartości materialistycznych. Jako remedium na te zagrożenia mówczyni wysunęła konieczność poszukiwania nowych rozwiązań w edukacji takich jak: metody aktywizujące zamiast metod podających, promowanie edukacji konsumenckiej, doksztalcanie nauczycieli.

Po niej zabrała głos Joanna Pękała z Uniwersytetu Warszawskiego. Temat jej referatu brzmiał: *Etos współczesnego nauczyciela w opinii nauczycieli i rodziców dzieci przedszkolnych i szkolnych*. Prelegentka zrelacjonowała fragment badań, jakie prowadzi w związku z przygotowywaną dysertacją doktorską. Zaprezentowane dane dotyczyły rozumienia etosu nauczyciela i interpretacji tego pojęcia przez rodziców i samych nauczycieli. J. Pękała

zwróciła uwagę na paradoks polegający na rozdźwięku pomiędzy znaczeniem przypisywanym pojęciu przez prelegentów a ich przekonaniem o jego archaiczności. Zaprezentowane badania dotyczyły również powiązań między motywacją do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela i osobistym etosem pedagogów. Omówiono także związek nauczycielskiego etosu z oczekiwaniami społecznymi. Badania dowiodły, że motywacje nauczycieli do pracy są zupełnie inne niż sądzą rodzice uczniów. Większość z nich uznała, że to krótki czas pracy zachęca nauczycieli do wykonywania tej profesji, pedagogzy natomiast upatrują sens swojego zaangażowania w twórczym charakterze działalności dydaktyczno-wychowawczej. Jak zauważyła prelegentka, tak rozbieżna ocena motywacji i rosnące wymagania społeczne nie sprzyjają realizacji nauczycielskiego etosu zawodowego.

Pierwszą sesję zakończyła jak zwykle ożywiona dyskusja. Po niej był czas na kawę, a następnie uczestnicy konferencji zgromadzili się ponownie na drugą sesję. Jako pierwsza zabrała w niej głos Bogna Skrzypczak-Walkowiak reprezentująca Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Swój referat zatytułowała: *Kino autorskie w edukacji filozoficznej?* Przedmiotem rozważań B. Skrzypczak-Walkowiak była możliwość wykorzystania na lekcjach języka polskiego fragmentów dwóch filmów, a mianowicie *Nietzschego w Turynie* w reżyserii Julia Bressane'a i *Konia turyńskiego* Béli Tarra.

Jako następny wystąpił Wiktor Piotrowski, który zaprezentował rozważania na temat «*Wielcy mówcy w historii*» – o *pomyśle na nauczanie retoryki*. Zgodnie z podtytułem uwaga prelegenta była skupiona na praktycznych wskazaniach dotyczących przeprowadzenia lekcji, podczas której przedmiotem analizy są wybrane oracje wielkich mówców. Po nim głos zabrał Paweł Walczak z Uniwersytetu Zielonogórskiego, który podjął temat *Czy dzieci filozofują?* Jak stwierdził na początku, odpowiedź na to pytanie jest trudna i niejednoznaczna. Jako pomoc w jej rozstrzygnięciu zaproponował odwołanie się do koncepcji Garetha Matthews'a, który jest autorem kilku książek na temat filozofowania z dziećmi, m.in. *Philosophy of Childhood*. Co prawda, jego koncepcja jest w naszym kraju mniej znana niż Matthew Lipmana, jednak pozwala, zdaniem prelegenta, przewyciężyć spojrzenie na możliwości dziecka, jakie implikuje teoria rozwoju poznawczego Jeana Piageta.

Kolejnym prelegentem był w drugiej sesji Jarosław Spychała. Zajął się on tematem *Podążaj za białym królikiem! O mechanizmach wyzwiania kreatywności na zajęciach ΛΕΓΩ-ΛΟΓΟΣ (LEGO-LOGOS)*. Wymienione w tytule zajęcia zostały opracowane w ramach Projektu Edukacji Filozoficznej ΛΕΓΩ-ΛΟΓΟΣ, którego głównym celem jest kształtowanie u dzieci postawy kreatywności i związanych z nią umiejętności. Mówca zapoznał zebranych z podstawami teoretycznymi tych zajęć.

Po dyskusji i przerwie obiadowej miało miejsce wystąpienie Tomasza Piasta-Szlubowskiego z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pt. *O sztuce kształcenia przez słuchanie według Andrei English*. Prelegent poruszył temat zakłóceń w kształceniu. Dotąd wszystko, co było określane tym terminem traktowano jako niepożądany „produkt uboczny” edukacji. Tymczasem, jak podkreślił T. Piast-Szlubowski, komentarze i pytania uczniów, nawet brak zainteresowania czy przeszkadzanie w zajęciach, może być bardzo istotnym źródłem informacji dla nauczyciela. Wbrew przekonaniu tradycyjnej pedagogiki, nauka zaczyna się w momencie słuchania, a nie wówczas, kiedy ono się kończy.

Kolejnym referentem był Damian Rusek, który w swoim wystąpieniu pt. «*Filozofia dla dzieci*» M. Lipmana przeciw pojęciu indoktrynacji zwrócił uwagę na ważne zadanie

filozofowania najmłodszych. Prelegent mówił o „wspólnocie dociekającej”, na której powstanie powinniśmy pozwolić niezależnie od wieku filozofujących. Takie podejście zakłada szacunek dla dziecięcych poglądów, brak indoktrynacyjnego manipulowania i aktywne słuchanie związane z dialogiem.

W tematykę zainteresowania filozofowaniem najmłodszych wpisywało się także wystąpienie Ireneusza Bihuna na temat *Nasze dzieci są filozofami, czyli dociekania filozoficzne z przedszkolakami*. Prelegent zaznaczył, że filozofowanie jest naturalną właściwością rozwoju dzieci, co więcej, ma właściwości profilaktyczne.

Marcin Szymański w swoim referacie pod tytułem *Filozof, interpretator i dawca pamięci. Rzecz o roli filozoficznego nauczania w świetle prac Emilio Liedó* podkreślił, że nie można wywierać wpływu na kształt przyszłości bez analizy przeszłości. Filozofia bowiem to interpretowanie rzeczywistości w perspektywie czasowej. Mówiąc o trudnościach i dylematach towarzyszących nauczaniu filozofii w szkołach, prelegent stwierdził, że w istocie nie różnią się one od problemów diagnozowanych w nauczaniu innych przedmiotów. Nieustannie brzmi pytanie – co ważniejsze: przekaz treści, co do których nauczyciele mają przekonanie, że są istotne, czy realizacja podstawy programowej?

Maria Łojek-Kurzętkowska, doktorantka z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, zaprezentowała nowatorskie rozwiązanie dotyczące prowadzenia lekcji filozofii. Tytuł jej wystąpienia brzmiał: *O pracy z filmem animowanym podczas zajęć z filozofii. Własny projekt animacji poklatkowej i twórcy animacji nawiązującej do tematyki filozoficznej*. Referentka uzasadniła swoje zainteresowanie animacją tym, że zastosowanie tej techniki umożliwia uczniom sięgnięcie po doświadczenia, których brakuje im nie tylko w rzeczywistości szkolnej, lecz również pozaszkolnej. M. Łojek-Kurzętkowska drobiazgowo scharakteryzowała realizowany przez siebie projekt w szkole, w której jest zatrudniona. Polega on na przybliżaniu młodzieży z pomocą animacji poklatkowej sylwetek kobiet wywierających ważny wpływ na współczesną kulturę światową.

Po burzliwej i inspirującej dyskusji, która zakończyła teoretyczną część konferencji, odbyły się warsztaty. Uczestnicy konferencji mieli możliwość zapoznania się z praktycznymi sposobami skutecznego nauczania filozofii. Na zakończenie zwołano plenum, podczas którego podsumowano dwudniowe obrady i oficjalnie zamknięto konferencję.

Uczestnicy tegorocznego spotkania naukowo-metodycznego opuszczali gościnne progi Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z silnym przeświadczeniem, że trzeba włożyć jeszcze wiele wysiłku w to, żeby szkolne nauczanie filozofii i etyki było bardziej skuteczne. W odniesieniu do tego drugiego przedmiotu – etyki – dał się odczuć pewien niedosyt wynikający z tego, że nie poświęcono mu wystarczająco wiele uwagi. W związku z tym postanowiono umieścić nauczanie etyki w centrum przyszłorocznej konferencji.

Dariusz Stępkowski
UKSW, Warszawa
Joanna Pękala
UW, Warszawa